

Groningers tot slaaf gemaakt

Zoals u op het scherm ziet: dit is waarover ik het met u wil hebben: *Nederlanders, onder wie vele Groningers, die van 1600 tot 1800 in Noord-Afrika tot slaaf zijn gemaakt*. Er is inmiddels een podcast van gemaakt, te beluisteren op: *YouTube/Nieuwe Tijd/Drie keer verkocht*.

Vijf aspecten wil ik kort nalopen van de Groningers die tot slaaf zijn gemaakt, te weten: (1) is dit onderwerp bekend? (2) zaten zij echt in de misère, in de ellende? (3) hoe kwamen ze in Noord-Afrika terecht? (4) hoe kwamen ze eventueel vrij? (5) kwamen ze terug en hoeveel dan?

1: Een verrassend onderwerp!

Misschien hebt u zelf familieleden die destijds tot slaaf gemaakt zijn in Noord-Afrika? Dat denk ik niet. Het is een onbekend of verborgen stukje verleden! Zeker waar het Groningers betreft! Straks zal ik met wat Groningse namen strooien om duidelijk te maken dat het echt om Groningers ging!

Vroeger was dit onderwerp trouwens ook al onbekend: de Staten van Stad en Ommelanden wisten er niet goed raad mee: slaven uit ons gewest, onze regio??

Onwennig reageren ze, wanneer er in 1620 concreet hulpgeroep opklinkt: Johan Geerts uit Grijpskerk verrast de hoge heren, wanneer hij bij hen binnen staat. Hij vertelt de vergadering in 1620 en in 1621 (hij moet het twee keer uitleggen!), dat hij n.b. 33 jaar lang in Algiers slaaf was. Nu is hij oud en blind en kan hij niet veel meer. Daarom vraagt hij subsidie. Hij krijgt inderdaad wat geld van de heren, in 1620 ong. 22 gulden en iets meer in 1621: ong. 35 gulden. Een flink bedrag, omgerekend naar de huidige waarde. Dan moet je het zeker met 10 vermenigvuldigen. Dit geld heeft hij echt nodig!

Even later krijgen de Staten van de Stad Groningen een brief uit Algiers van stuurman Gerrit Eerckes. Hij schrijft in 1629 dat zijn arme moeder in Groningen hem niet kan vrijkopen en vraagt de Stad om steun. Dat heeft kennelijk succes. Want we vinden hem negen jaar later in Appingedam. Dan trouwt hij er Elisabeth Gerrits en in 1636 laat hij zijn zoon Gerrijt, in 1638 zijn dochter Lydia dopen. Zo weten we tenminste dat hij het heeft overleefd!

Anders gezegd, de Staten reageren op individueel hulpgeroep. Dit niet alleen in het begin, ook later in 1657. De stadssecretaris van Groningen Altingh en de staatssecretaris van de Ommelanden Wijchert melden de Staten dat ze hebben afgesproken allebei 100 zilveren dukaten (gelijk aan een rijksdaalder) te schenken voor twee slaven in Algiers (ze noemen helaas geen namen): één uit de stad en één uit Bedum. Kennelijk zitten ze met het vervolg in hun maag. De ene honderd dukaten geven ze aan de Groningse hopman Abringa in handen, de andere 100 aan de classis Middelstum waartoe Bedum behoort. Abbringa en de classis moeten aan de slag om meer geld in te zamelen en de slaaf uit Groningen en die uit Bedum te kunnen vrijkopen. Maar hoe de vrijkoop moet plaatsvinden, vermelden ze ook al niet. Ze bieden incidenteel dus hulp. Ze zeggen van zichzelf dat ze daartoe liberaal bijdragen, dat wil zeggen met een liberale, royale subsidie. Dat laatste klopt inderdaad.

Voor Jacob Jurriens uit Obergum en voor zijn vrienden in Algiers garanderen ze twee-derde van de vrijkoopsum! Niet zuinig zijn de Staten dus. Het geldt ook Hans Hevel uit de stad een jaar later in 1655. Dan klopt zijn vrouw Dieuwertje Roeloffsdochter aan bij de Statenzaal en

zij smeekt om hulp voor Hans, die 1000 caroli gulden voor zijn vrijlating moet ophoesten en dat heeft Dieuwertje niet. De Staten besluiten haar 200 car. gulden te schenken. Het geld halen ze uit de kasopbrengsten van de oude kloostergoederen.

Kortom, er zijn wel degelijk diverse Groningers tot slaaf gemaakt en de Staten van Stad en Ommelanden reageren genereus, maar incidenteel. Ze organiseren geen structureel beleid in dezen. De moeders en vrouwen en vrienden en verwanten van Groningse slaven zijn vooral aangewezen op de lokale en regionale instanties. Onderkenden de Staten misschien niet hoe hoog de nood was en hoe veel Groningers er in nood zaten?

2: Zaten ze werkelijk in de misère?

In de literatuur wordt nogal eens gesteld, dat de slavernij in Noord-Afrika niet zo zwaar was. Dat klopt niet als we Tiasse Haijens mogen geloven. In 1606 is hij in Algiers tot slaaf gemaakt en op een Barbarijse galei aan de riemen gezet. Dit was wel het ergste wat een gevangene kon overkomen: in gevechten zit je op de eerste rang, onbeschut voor vijandelijk vuur in de zwaardgevechten op zee; afgezien nog van de druk die op je wordt uitgeoefend om snel en

goed te roeien voor weinig en slecht eten, terwijl je geketend bent. Achter je staan bewakers die gewend zijn om met de bullenpees te slaan (kun je ze op de afbeelding zien?). Een slavenleven vol ontbering! Hoe Tiasse uiteindelijk vrij kwam weet ik niet. Daar hij zo'n verschrikkelijk leven achter de

rug heeft, schenken de heren Staten hem uit mededogen 37 caroli guldens (à fl. 1,40 = fl. 56,- of ong. 560 euro).

Jan Geerts was dus niet de enige die ernstig in moeilijkheden is geraakt (blind werd) en bij de Staten aanklopt. Haijens evenmin. Trouwens, kwellingen deden zich voor in allerlei zin.

Denk aan Jacob Juriens uit Obergum. Hij wordt in 1654 naar eigen zeggen of schrijven (in zijn brieven) onmenselijk behandeld. Zwaar wordt hij onder druk gezet om tot de islam over te gaan en zich te laten besnijden. Hij roept hij om hulp, want hij wil geen moslim worden.

Hoe gebeurde dat? Wel, in een particulier huis word je op een tafel gezet, kaal geschoren om de tulband te dragen en zonder hygiëne word je in het bijzijn van tien mannen besneden.

Jacob haakt daarom naar vrijheid. Daarvoor moet deze 18-jarige dan wel 425 rijksdaalders, bijna 1000 gulden, op tafel leggen voor zijn Algerijnse eigenaar. Misschien moest hij met anderen in Algiers stenen uit de hoger gelegen delen van Algiers naar de haven vervoeren.

De slaven werden dan twee aan twee geboeid voor een kar gespannen waarin de stenen werden opgestapeld. En dan moet je samen de kar naar beneden loodsen over de rotsige paden. En alstublieft niet kieperen! Dit onder bedreiging van zweepslagen als het niet snel en goed genoeg gaat.

Geen wonder dat zijn vrienden en verwanten er bij de Staten op aandringen Jacob Juriens te helpen. Het is dan 14 maart 1654. Maar er zijn er meer Groningers die tot slaaf gemaakt zijn

en in nood zitten. Want tegelijk pleiten zijn verwanten voor de bevrijding van Sipke Jelles, Abel Abelsz en Dirck Nanninga. Allerlei moeiten ondergaan zij, fysieke en psychische druk die niet valt te veronachtzamen!

Abel Abelsz is bijvoorbeeld uit Groningen als bootsgezel op het Amsterdamse schip *De Blauwe Arent* in 1653 weggevaren. Voor zijn uitrusting heeft hij zich in de schulden gestoken. Vertering in Amsterdam vóór zijn afvaart kostte hem alleen al 77 gulden. Dit kan hij niet zomaar op tafel leggen. Hij verklaart aan de Amsterdamse notaris, dat zijn vrouw Marritgen Martens in Groningen dit bedrag maar bij de reders uit zijn eerst verdiende gage moet zien te incasseren. Een jaar later zit hij met Juriens en de andere Groningers in Algiers. Voor zijn eigenaar moet hij werk doen waar hij totaal niet aangewend is, en dat van zonsopgang tot zonsopgang wordt hij er uitgehaald om zijn dagelijks werk te verrichten. Voor hem was het dus psychisch zwaar, zodra hij aan zijn thuisfront en de schulden dacht. Evenals velen zal hij gezucht hebben: hoe kom ik weer bij mijn vrouw terug die al die tijd mijn inkomen mist en daardoor in armoede leeft?

Jongeren als Jacob Juriens en fors gebouwde mannen worden ook op de Barbarijse galeien geplaatst! In het overzicht van mijn boek vermeld ik achterin de personen die tot de galeien zijn veroordeeld.

De Staten begrijpen in ieder geval uit de diverse verzoeken, dat er echt wat structureels moet gebeuren ten bate van de Groningse slaven. Maar het duurt toch lang voordat de hoge heren jaarlijks nagaan (zoals de Friese Staten sinds 1600 doen) wie en hoeveel personen er tot slaaf zijn gemaakt. Nog in 1681 bestaat daarover bij de heren Staten grote onzekerheid. Ze menen ook dan nog dat er weinigen uit Stad en Ommelanden in slavernij zuchtten. Wanneer ze een verzoek van de Staten-Generaal op hun tafel krijgen om met de landelijke acties en collecten mee te doen, dan 'difficulteren' ze daartegen. Wel schrijven ze nu regelmatig de steden en dorpen in hun gewest aan om namen op te geven van wie er uit Stad en Ommelanden slaaf is gemaakt. Het levert hen een lijst met namen op. Maar in 1685 constateren ze nog zelf dat er veel meer personen uit Groningen met Amsterdamse en andere Hollandse en Zeeuwse schippers zijn weggevaren dan er op de ingediende lijst vermeld staan.

Toch blijven ze terughoudend en doen ze nog niet mee met een landelijke collecte. Want, zo zeggen ze de Staten-Generaal: onze bevolking is verarmd en bovendien: de andere provincies moeten hun eigen ingezetenen maar helpen. We beperken ons tot wie echt in Groningen geboren is, want we vinden het niet goed andere gewesten daarin te helpen. Deze moeten voor de eigen ingezetenen zorgen.

3: Hoe komen Groningers trouwens in Noord-Afrika terecht?

Uiteraard varen niet alleen jongeren, ook ouderen op de Hollandse en Zeeuwse schepen het zeegat uit. Hier moeten we vooral inzoemen op de Straatvaart, dat is de zeevaart door de straat van Gibraltar om te handelen op de landen rond de Middellandse zee, zo op Turkije, Syrië, Italië en Griekenland. Die zeeroute komt hier in het bijzonder in beeld. Want vooral op deze vaart vallen er veel slachtoffers. Overigens ook op de routes over de Atlantische oceaan. Want al op de Noordzee kun je de zogeheten Barbarijse kapers tegenkomen. Deze vallen Nederlandse schepen aan, zoals die van allerlei Europese landen. Ze kapen het schip, nemen

de lading als buit in beslag en de bemanning alsook de passagiers voeren ze naar hun eigen stad in Noord-Afrika, in Algiers en Salé, om ze daar op de slavenmarkt te verkopen.

Een voorbeeld daarvan is het schip *De Swalue*. Het vaart voor de Groningse West-Indische Compagnie en doet onder andere Spanje aan voor de wijnhandel. Ook al is de 80-jarige oorlog weer volop aan de gang (het is 1630), men wil ook in Groningen wel graag een goed glas wijn, Spaanse wijn, drinken. Het doet Malaga aan en

vaart terug. Nog voor het weer de Straat van Gibraltar passeert, wordt het overvallen door kaper Murat uit Algiers. Waarom? Wel, hij dwingt inspectie af van de lading en (vergeet dat niet!) ook van de scheepslieden. Hij constateert dat er zeven à acht Spanjaarden aan boord zijn. Dat is foute boel: de relatie van Noord-Afrika met Spanje was als die van 'water en vuur'. Vanwege de vijanden aan boord worden allen gevangen genomen en naar Algiers afgevoerd. Eén van hen is de Groningse Claes Jaspersz Ysaac. Ook zijn vrouw Cornelissien Jansen is met haar kind aan boord als ze op de Middellandse zee worden overvallen. Claes overleeft er de slavernij niet. Trouwens, evenmin kunnen anderen, zoals Edo Sickens en Gerrijt Hendricxs uit Warffum hun ellende navertellen. Opmerkelijk is wel, dat de vrouw van Claes en haar kind uiteindelijk uit slavernij worden vrijgekocht. Dit, dankzij de Groningse Staten. Wanneer zij in Groningen terug is, verschijnt ze bij de heren Staten en vraagt om meer hulp. Dit krijgt ze, want ze is berooid teruggekomen. Voor de aanschaf van kleren geven de Staten haar in 1649 50 rijksdaalders.

Vrouwen als Cornelissien Janse zullen met schrik en beven de Barbarijse kapers hebben zien aankomen. Maar ook de mannen zelf, zelfs alle scheepslieden zien op zee met angst en beven de Noord-Afrikaanse kapers opdoemen. Want bij elke kaping wordt iedereen direct met zware ketenen geboeid. Wie zich daartegen verzet krijgt een ketting van 60 kilo aan zijn been, zodat hij echt geen kant meer op kan.

Aan land gekomen wordt elke gevangene geketend naar de gevangenis gevoerd. Enkele dagen later worden ze naar de markt gesleept en ten toon gesteld. Daar ondergaan ze niet alleen de nieuwsgierige blikken van iedereen op straat, maar ook worden ze met hoongelach begroet en voor 'christenhond' uitgescholden. Na een gedetailleerde keuring van lijf en leden kan een opkoper een prijs noemen om hen voor eigen huishouding, op de boerderij of voor ander werk bijvoorbeeld in de haven in te zetten. Timmerlieden zijn dan een gewild object. Want hen kan men in Noord-Afrika gebruiken voor de reparatie van havenkaden en schepen. Zulke slaven laat men niet graag vrij, of het moest zijn tegen een hoge verkoopprijs. Of een bevelhebber komt langs en neemt je mee om op de muur achter een kanon gezet te worden ter verdediging van de stad. Jij moet het kanon dan bedienen. Achter je staat een Arabier met getrokken sabel. Bij elk mislukt schot, krijg je een sabelhouw toegediend. Je kunt dus niet zeggen, dat de slavernij in Noord-Afrika wel wat meeviel!

4. *Hoe en wanneer kom je vrij? Hoeveel* Groningers zagen stad en Ommelanden terug zoals Jan Geerts?

Vrijheid kun je allereerst aan een verdrag te danken hebben. Met de Nederlanden sluiten de Noord-Afrikaanse regeringen soms vriendschap met het oog op de vrijlating van slaven. Maar reken jezelf in Noord-Afrika niet te rijk. Want voortdurend breken de Noord-Afrikaanse autoriteiten de gesloten verdragen op. Waarom, vraagt u misschien? Wel, er heerst een groot cultuurverschil. Noord-Afrikaanse regeringen eisen dat een verdrag elk jaar door middel van geschenken wordt bekrachtigd. Levert een bondgenoot, zoals de Nederlanden, niet de jaarlijkse geschenken, dan concluderen ze dat men het bondgenootschap breekt. Daarvan zijn allerlei schippers en bemanningen op de Middellandse zee en de Atlantische oceaan de dupe, maar zeker ook de gevangenen en slaven. Dan hebben ze weinig kans om vrij te komen. Zij zijn het slachtoffer wanneer de Nederlanden niet met grote geschenken over de brug komen. Marokko en Algiers verlangen namelijk telkens veel oorlogsmateriaal: geweren, kanonnen en buskruit.

Om Marokko, Algiers en Tunis toch te dwingen het bondgenootschap te effectueren, sturen de Nederlandse gewesten oorlogsschepen naar Noord-Afrika om slaven te bevrijden.

Zo ligt Michiel de Ruyter voor anker voor de haven van Algiers in 1661-63 om te onderhandelen met de autoriteiten. In

1662 verruilt hij Harmen Willemsz uit Groningen voor een 'Turck', zoals de bevolking vaak wordt aangeduid. Deze Harmen is op een Amsterdams schip in 1649 gevangen genomen en zal blij zijn geweest dat hij door een ruiling in 1662 vrij komt, dankzij de inspanningen van De Ruyter.

Elke zeekapitein moet bovendien met geld over de brug komen. Want voor een ruiling voelen de Noord-Afrikanen weinig. Ze willen geld verdienen aan elke vrijlating.

In de literatuur wordt tot op vandaag geschreven dat de slavernij van Nederlanders meestal kort duurde. Dat vind ik een misvatting. Johan Geerts uit Grijpskerk was nota bene 33 jaar slaaf. Velen zuchtten zoals Tiasse Haijens (15 jaar!) veel langer dan drie of vier jaar onder het slavenjuk in Marokko, Algiers en Tunis.

Je kunt ook vrij komen door jezelf vrij te kopen, of dit door anderen te laten doen. Daarvoor is wel geld, veel geld nodig. Evenals in andere provincies worden er lokale collecten in de Stad en Lande georganiseerd, meestal door huisvrouwen, vrienden en verwanten. Zij gaan de straten langs met een intekenboekje en even later met de 'busse' om de eerder toegezegde bijdrage werkelijk te incasseren.

De moeder van Marten Claes Somp uit de Steentilstraat gaat in Groningen rond met steun van haar predikanten Johannes Columbier en Thomas Alberthoma. De kerkenraad tekent in voor een bedrag van 30 gulden. Zo hoopt ze in 1668 voldoende geld in te zamelen. Een jaar later verneemt ze dat zoonlief in Algiers nog in leven is, zodat ze weer rondgaat en twee jaar later opnieuw. Het geld is dus niet zo maar binnen. In 1671 heeft ze nog 600 rijksdaalders nodig. Of ze haar zoon ooit weer heeft teruggezien vertelt de geschiedenis niet (of nog niet!). Bij collecten tasten de raadsleden ook persoonlijk in de buidel. Bijvoorbeeld op verzoek van Engeltien Willems. Haar man en zoon zitten vast in Algiers. De raadsleden van de stad geven

haar gul elk tien zilveren dukaten. Ze dragen soms ook bij in samenspraak met andere stadsbestuurders.

Simon Heertijens uit Appingedam is als 38-jarige stuurman met zijn broer, kistenmaker Jan Heertiens of Heertijens uit de Visserstraat te Groningen, weggevaren op *De Makreel* dat in 1652 wordt gekaapt. De raad van Groningen en die van Appingedam helpen hen aan de benodigde financiën, zodat ze inderdaad kunnen terugkeren.

Anders gezegd, Groningse slaven moesten het, zoals in andere provincies, vooral van lokale giften en bijdragen hebben om vrijgekocht te kunnen worden. Want daarvoor wachten de Staten van Stad en Ommelanden steeds vaker de opbrengst van de stads- en dorpscollecten af, voordat ze deze opbrengsten aanvullen om mee te werken aan het vrijkopen en vrijkomen van Groningers uit Noord-Afrika.

5. *Wat is het resultaat van alle inspanningen en zijn de collecteopbrengsten afdoende?*

In mijn onderzoek trek ik de algemene conclusie dat slechts twee op de tien Nederlandse slaven terugkeerden, een vijfde deel, een kleine minderheid dus.

Hier is de medewerking van de consuls van groot belang. De collecteopbrengsten voor Groningers werden meestal via een bank in Amsterdam overgemaakt aan de consul, of het geld werd in zakken aan schepen meegegeven voor de consul in o.a. Algiers en in Salé. De consul onderhandelt daar met de autoriteiten en de slaveneigenaars. Dit heeft slechts een beperkt resultaat. Mede omdat diverse Groningers intussen aan de slavernij zijn bezweken. Diverse voorbeelden gaven we al. Overigens, het lastige voor het meten van het resultaat is, dat we vooral de namen kennen van de teruggekeerden en niet van allen die wegvoeren op de Hollandse en Zeeuwse schepen en in Noord-Afrika terechtkwamen. Bovendien, wanneer consuls op hun lijst namen uit Groningen vermelden, dan zijn deze vaak moeilijk te traceren. We vinden deze nauwelijks in de Groningse doop-, huwelijks- en begrafenisboeken terug. En de lijsten zijn vaak onvolledig. Steekproeven bieden dan uitkomst.

Kijken we naar de jaren 1681-1685, dat heeft consul Thomas Hees in Algiers uitzonderlijk zijn best heeft gedaan. Van de 204 Groningers en 174 Friezen die hij vermeldt, komen ongeveer 41 Groningers terug. Zo ziet Joachim Abrahamsz Vroom zijn dorp Kropswolde terug in 1694. Hij is in 1664 op een Amsterdams schip uitgevaren en dankzij de aanhoudende ijver van zijn moeder om het geld bijeen te krijgen, kan ze hem in 1694 weer in de armen sluiten. Jochem is dan wel 30 jaar ouder! Dit herinnert aan de oude, blinde Jan Geerts uit Grijpskerk in 1620. Kortom, weinigen deelden dit weerziensgeluk! Velen zijn in Noord-Afrikaanse samenlevingen ten ondergegaan na een zwaar leven.

Lezing op 29 februari 2024 te Haren (Gr.)